

SISUKORD

Alustuseks 9

Esimene ring:
PEREKONDADE EHITAMINE
Kašelotid 13

Teine ring:
ILU LOOMINE
Puna-aarad 149

Kolmas ring:
RAHU SAAVUTAMINE
Šimpansid 247

Lõpetuseks 379

Märkused 383
Valitud kirjandus 403
Tänuõnad 405
Register 407

ALUSTUSEKS

Parv puna-aarasid (makaosid) söötab vihmametsa sügavusest välja nagu leegitsevad komeedid, mitu tosinat suurt lindu, sabasuled lehvimas ja värvid ergamas. Omaenda pasunad hüüdma, sätivad nad ennast kõrgetele puudele järsu jõekalda kohal. Nad on kärarikkad ja mängulusti täis. Kui see tegevus ongi nende jaoks eluliselt oluline, paistab siiski, et nad tunnevad rõõmu endast ja üksteisest. Pole raske märgata, et ka parves lennates hoiavad paljud paarid kokku. Sellist paari jälitab tihti kolmas lind, kopsakas juunior möödunudaastasest pesakonnast, kes vahetpidamata kiusab vanemaid ja kerjab toitu. Osa aastavanuseid makaosid on leidnud endale aga palju väärkama sõltumatus: kui sa otsustad rippuda, pea alaspidi, oksa küljes ja kulutad aega sihitult ning mängida „väarikat”, siis on tegemist esimeste sammudega koha leidmiseks oma noores elus.

Väike šimpans ratsutab ema seljas joogikoha poole. On kuiv aasta-aeg ja säilinud on vaid üksikud madalad lombid. Valitseb palavus. Kogu hommiku on kari veetnud eemal vilju kandva puu otsas ja nüüd, pärast vaevalist matka läbi tiheda metsa, vaevab kõiki janu. Ema otsib veidi sammalt, surub selle kokku käsnataoliseks nutsakaks ja kastab tillukesse veesilma, paneb siis niiske käsna endale suhu ja pressib välja jooki. Tema väike prints hüppab maha ja patsutab ema niikaua, kuni saab käsna enda kätte, et teha sedasama, mida ema ees tegi. Pärast tähtsat õppetundi, kuidas kustutada janu kuivaperioodil, on tema ja tema ema piisavalt rahunenud, et üles otsida sõbrad ja pühenduda seltsielule.

Vahepeal ootab troopilistes vetes, kus ookean on üle kolme kilomeetri sügav, kaitsetu kašelotilaps päikesest soojaks köetud pinnavees oma ema, kes peab kalmaaridele jahti sadu meetreid allpool külmas ja pimedas vetesügavuses. Nagu nõöri otsa köidetud õhupall järgib

laps ema nähtamatut liikumist. Ta kuuleb ema sonari saadetud klik-satusi. Lähedal peab valvet lapse tädi ja ootab, millal lapse ema saabub sukeldusjahilt tagasi. Esimese ohumärgi korral lapsele koguneb perekond kiiresti ja ema kiirustab üles indigovärvi vetesügavusest.

Selle raamatu lood kõnelevad valdkonnast, mida tunneme loomakultuurina. Kõik looduslik ei teki alati iseenesest, loomulikul teel. Paljud loomad peavad vanematelt õppima, kuidas ennast ülal pidada, et saada selleks, kelleks nad on sündinud. Nad peavad õppima mitmesuguseid kohalikke võtteid, kuidas jääda ellu ja leida toitu, kuidas suhelda tõhusalt oma kodurühmaga, mille keskel nende elu käib. Kultuuriline õppimine jagab oskusi (näiteks selliseid, mis on toit ja kuidas seda leida), see loob identiteedi ja tunde, et oled grupiliige (see grupp erineb teistest gruppidest) ning kannab edasi traditsioone, mis on eksistentsi jaoks määrava tähtsusega (näiteks see, mida teha, et paarilise leidmine mingis piirkonnas oleks edukas).

Kui keegi grupi liikmetest on taibanud, mis on turvaline ja millest tuleb hoiduda, on mõnikord õige teha seda, mida on juba varem tehtud. Kui teha kõike üksinda, võib üpris vaevalisel moel selgeks saada, missugune toit on mürgine ja kus on ohtlik olla. Sama liiki loomade grupi liikmetele on väga kasulik toetuda sotsiaalsele õppimisele, et jõuda selleni, mis on järele proovitud ja õige.

Tänase päevani on kultuur jäänud loomade elu suuresti peidetud kihistuseks, mida pole õieti ka hindama asunud. Senini on kultuur paljude liikide jaoks ühelt poolt ülioluline ja teiselt poolt habras. Populatsiooni arvukuse pikaajasel kahanemisel tasemeni, kus väljasuremise oht *näib* olevat reaalne, võib hakata kaduma ka eriline varasemalt hangitud kultuuriline teadmine, mida on pikka aega edasi antud ühelt põlvkonnalt teisele.

See raamat kõneleb ka kultuurist, mis on juhtinud Elu (suur E-täht tähendab, et hõlmatud on kogu elu Maa peal) läbi selle pika teekonna aegade sügavusest tänaseni. Puna-aara leegitsev sulestik näiteks sisaldab endas toredat mõistatust: miks meie tajume selle linnu sulestiku imekauneid värve samamoodi kaunina nagu linnud ise? Pikka aega enne inimeste ilmumist arendas Elu iseenda jaoks võime mitte ainult

tajuda ilu, vaid ka luua ja ihaldada seda, mida me nimetame iluks. Miks üldse eksisteerib Maa peal võime tajuda ilu? Käesoleva ülevaate see aspekt juhatab lugeja hämmastavate järeldusteni ilu osa kohta evolutsioonis. Teekonna avanedes ilmuvad meie pilgu ette üllatavad detailid. Algatuseks mainin ma ainult seda, et kui ma ühel pühapäeval tegelesin kirjutamisega ja taipasin, et ilu osa uute liikide tekkimisel on kõrvale jäetud, tõusid mul ihukarvad püsti.

Me ei ole saanud selleks, kes me oleme, ainult tänu geenidele. Kultuur on samuti üks pärilikkuse vorm. Kultuur ei salvesta olulist informatsiooni genotüüpi, vaid teadvusesse. Teadmised – oskused, eelistused, laulud, tööriistade kasutamine, keele ja märkide kasutamine – antakse põlvkonnalt põlvkonnale edasi nagu tõrvikut. Samal ajal kultuur ise muutub ja areneb, pakkudes sageli kohastumisvõimalusi palju paindlikumalt ja kiiremini, kui seda suudab geneetiline evolutsioon. Üksikolend saab geene ainult oma vanematelt, kuid võib saada kultuurilisi mõjutusi ükskõik kellelt oma sotsiaalse rühma liikmetest. Keegi ei ole sündinud koos kultuuritaustaga – see on erinevus. Ja seetõttu, et kultuur parandab ellujäämisvõimalusi, juhatab ta ka edasi sellistele aladele, kuhu geenid peavad järgnema ja nendega kohastuma.

Kogu loomse elu arenguloo jooksul Maa peal on geenimustrit lämmatanud kogunenud teadmised ja informatsioon, mida inimesed on kogunud. Sotsiaalne õppimine käib kõikjal meie ümber. Kuna tegemist on väga peene nähtusega, siis tuleb seda jälgida hoolikalt ja pikka aega järjest. See raamat on sügav ja selge vaade asjadele, mida on raske näha.

Kui sa oleksid kašelott Pinchy või puna-aara Tabasco või šimpans Musa, saaksid sa kogeda neile omasel viisil elu looduses ja mõista, et sa oled osa ühest konkreetsest kooslusest, mis ajab oma asju nii, nagu on omane üksnes neile. Me näeme, et muutlikus ja keerukas maailmas pakub kultuur vastuseid küsimusele, kuidas elada seal, kus sa elad.

Õppida teiste käest „kuidas me elame”, on inimlik. Kuid teistelt õppimine on samas ka valimatu ahmimine. Inimahv ja vaal. Papagoi. Isegi mesilane. Eeldame, et teistel loomad elavad kultuur, sest neil pole inimkultuurile omaseid jooni nagu mõtlemine, ja et nad ei

suhtle, sest neil puuduvad suhtlemisviisid, mis on inimestel. Neil on aga *oma* suhtlemisviisid. Ja neil on oma kultuurid. Ma ei taha ütelda, et elu tundub nendele samasugune, nagu ta tundub sulle; mitte kellegi puhul ei ole see nii. Ma tahan ütelda, et instinktidel on ainult teatud ulatus ja iga loom peab õppima peaaegu kõike, et saada selleks, kes nad saavad olema.

Vaalad, papagoide ja šimpansid, kellega me läheme tutvuma, esindavad kolme juhtmotiivi kultuuris: identiteet ja perekond, ilu tähendused ning kuidas ühiselulised loomad tekitavad pingeid, mida peab leevendama kultuur. Need liigid ja paljud teised järgnevatel lehekülgedel saavad meie õpetajateks. Me õpime igahelilt midagi, mis suurendab meie jaoks elusolemise väärtust selles imepärasel keskkonnas, mida me muretu pealiskaudsusega nimetame maailmaks.

Tungides sügavale loodusesse, jälgides üksikuid olendeid nende vabalt elavates kooslustes, avaneb meile väga privileegeeritud vaade Elu kardinale taha Maal. Vaadeldes, kuidas teadmised, oskused ja kombed ristlevad teiste liikide seas, saame ennast rikastada uue arusaamisega, mis on jäänud meile nähtamatuks, sest on teisel pool inimmaailma. See aitab leida vastuse kõige pakilisemale küsimusele: kes on meie reisikaaslased sellel rändaval planeedil – kellega koos me siin oleme?

See on meie tänane ekspeditsioon. Olete valmis?

ESIMENE RING

PEREKONDADE EHTAMINE

KAŠELOTID

*Nad ütlevad, et meri on külm, kuid merest leiab kõige kuumemat verd
ja kõige metsikumat, kõige põletavamat.*

– D. H. Lawrence

Sylvia oli vaikne.

Siis, ühel usalduslikul hetkel pöördus ta Shane'i poole ja ütles: „Kas sa tunned seda usalduse koormat, mille vaalad on sinu peale pannud?”

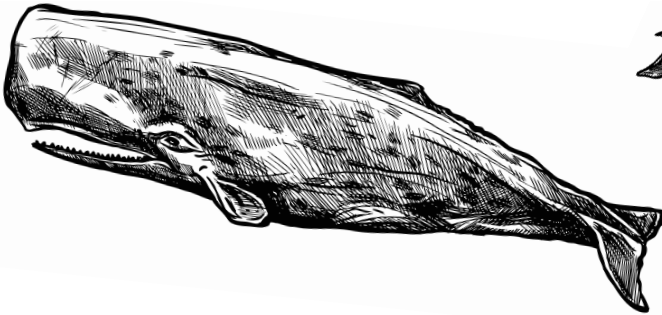
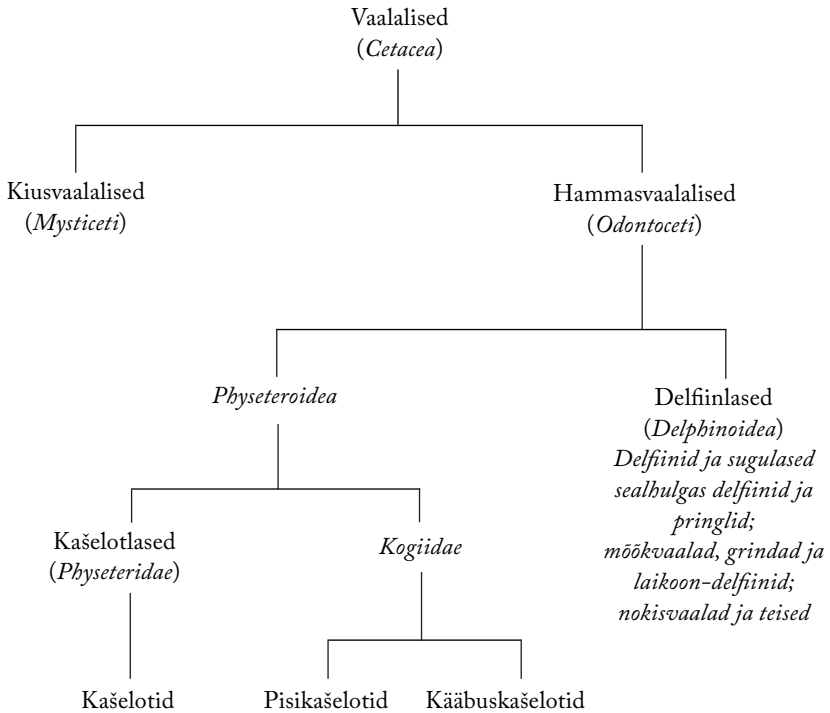
See oli midagi sellist, mida Shane oli kogu aeg tundnud, kuid ei saanud oma käsi sellest täiesti eemale, ei saanud sellest rääkida. Selle ühe lausega selgitas Sylvia, miks Shane on siin.

Ja siis kui Shane oli tagasi kaldal, helistas ta oma naisele. Naine võttis toru ja kuulis tema häälest, et ta oli nutnud.

Shane ütles: „Ma sain lõpuks aru.”

Naine ütles: „Räägi mulle, mis juhtus.”

KAŠELOTID

PEREKONNAD

ÜKS

*Selline harmoonia on vaid surematutes hingedes,
... me ei kuule seda.*

– William Shakespeare

Kell kaheksa hommikul sõidame juba ookeanisügavuste kohal. Me asume merepinna tasemel, nagu seda kutsutakse, sest kogu ookeani pinna kõrgus on null ning tundub, et kõik, mis on oluline, tõuseb ja jääb – nagu meiegi – õhku hõljuma. Tegelikult libiseme mööda ülitüsedat veekihti, üle tihedalt asustatud maailma meie all. Suurim osa elust Maal voogab meie all laiavas universumis. Ja see käib ka vaalade kohta, kes hingavad nagu meie, kuid kelle elu kulgeb vete-sügavusi puurides.

Kuidas leiab vaal oma elu mõtte? See on väga tõsine küsimus, millele vastamine viib meid meie mugavustsoonist kaugele eemale.

Juba ma tunnen, et oleme siin iseenda hooleks jäetud, hoolimata nõnda paljudest teguritest, mis meid hoiavad. Meie kümne meetri avatud paat, kuhu on laaditud meie varustus ja mille pardal on neljaliikmeline meeskond noortest magistrantidest, kes on merel huvi pärast, pluss Shane Gero. Ja pluss mina. Me sõidame edelasse lainetest puretud tugeva kivehitise poole. Ja siis on veel kapten. David Fabien, hiiglaslik rastapatside ja kõmiseva häälega kariiblane, kes ei pea siinseid meresid kuigi ohtlikuks. Istun paadi tuulepoolsel küljel ja olen varsti läbimärg. Ma tean, et nii pannakse mind proovile ja ma ei paku neile rahuldust enda ümber pööramise ja nende poole vaatamisega. Ma olen kokku puutunud palju karmimate vetega ja palju väiklasemate inimestega. See, kuidas ma rahulikult lendavaid laineid talun, kinnitab minu arvates, et olen piisavalt hea selle retke jaoks.

Vahepeal karjub Shane: „Seda on raske uskuda!” Veel üks laine paiskab pritsmerahe mulle kaela, ja ta jätkab: „See esimene kuu – see oli tõesti esimene kord, kui ma õppisin kašelotte tundma kui isiksusi. See oli tõeliselt võimas.” Ta räägib mulle oma esimestest kogemustest siin, Dominica saare lähistel Kariibi mere vetes.

Varsti märkame mitut tosinat sügaval sõudlennul liikuvat tumeda-tiivulist lindu, kelle tiivalöögid mõjuvad ähvardavalt. Fregattlinnud. Suured ja oma tiibadel ujuvad, tunduvad nad heidutavad ja piraatlikud. Tegelikult nad *ongi* heidutavad ja piraatlikud. Teadusliku nimetuse järgi on nad keiser-fregattlinnud, ja seda nad ka on.

Allpool lendavaid piraate lõikavad merepinda delfiniuimi meenu-tavad tumedad uimed. Me peatume. Üks lind jääb koha peal tiibadega vehkima ja napsab seejärel osavalt kalmaari suurte ujuvate loomade vahelt.

Ma ei tea, kelle uimed kihutavad kalmaare veepinnale, kuid Shane tunneb nad silmapilk ära. Perekond *Pseudorca**, mustdelfinid, kes on palju väiksemad kui „tõelised” mõõkvaalad (ka mõõkdelfinid). Delfinid tõusevad ikka ja jälle hingama ning kaovad taas, ja neid on meie hinnangul pooleteise tosina ringis. Piklik õlijas laik veepinnal annab meile teada, et olime just ilma jäänud väga eduka jahi nägemisest. Nad keerutavad oma pead õlijas vees ja lõõgastuvad nagu inimesed, kes lükkavad edasi toidunõude koristamist pärast tublit hommikusööki.

Enne kui me liikuma hakkame, kummardub Shane ettepoole ja ütleb: „See ligunemine tuli sulle täiega kasuks.”

Ütlen talle, et tean seda.

„Ta võtab edaspidi veidi rahulikumalt.”

Me jätkame. Ja ta võtabki rahulikumalt.

Me otsime klassikalist merekoletist: kašelotti, vaala arhetüüpi inimese kujutlustes, Joonat neelavat Piibli leviaatanit, vaalapüügilaeva Essex

---

* *Pseudorca* on inglise keeles *false killer whale*, mis otsetõlkes tähendaks vale-mõõkvaal. – *Siin ja edaspidi: joone all on tõlkija märkused.*

saatuslikku purustajat, kapten Ahabit hulluks ajav*, just nagu teisest maailmast pärit väsimatu jälitaja *Moby Dick*. Müütides, tegelikkuses ja ilukirjanduses kangastub see vaal kõige laiemalt meie vaimumaailmas. Me otsime nüüd võimalust pääseda nii lähedale, kui vähegi saab, sellele peaaegu mitte-kunagi-nähtavale olevusele, kes on kuulus oma raevu poolest – maailma suurimale hammastega loomale.

Sajandite jooksul on vaalad *esindanud* asjade maailma. Neil on koht äris ja inimeste tööturul. Seiklused. Raha. Ohud. Traditsioonid ja uhkus. Nendega seondub lambivalgus ja toit. Nad on samamoodi toormaterjal nagu rauamaak või nafta, millest saab valmistada mitmesuguseid tooteid. Ja kõigi nende toodete saamiseks on olnud sihikul vaalad. Inimesed nägid vaalades kõike, välja arvatud vaalu endid. Et näha asju sellisena nagu nad on, tuleb olla aus.

Selle paadiga me otsime tõelist elusolendit, kes elab oma tõelist elu. Vee eluks kohastunud imetajad – vaalad – põlvnevad maismaaimetajatest, kes viiekümne miljoni aasta eest tasase järkjärgulise arengu tulemusel naasid merre. Teaduskeeles on vaalad *Cetacea*, mis tuleneb kreeka keelest ja tähendab sisuliselt merekoletist.

Kašelotid on ainsad tänaseni säilinud kašelotlaste (*Physeteridae*) sugukonna esindajad, kes on maal elanud üle kahekümne miljoni aasta. Tosinkond selle sugukonna liiki on välja surnud. Leviaatan on viimane nireke sellest jõulisest hoovusest, mis kulges läbi ookeanide inimese-eelsel elurikkal Maal.

Nüüd aga oleme siin meie ja me oleme kašelottide kaasaegsed. Ja ma loodan, et järgnevate nädalate jooksul me vähendame Shane'i tõhusa abiga lõhet meie ja vaalade vahel. Ma ootan kohtumisi, mis võimaldavad mul lisaks leviaatani nägemisele ja kašelottide vaatlemisele tungida mööda klišeedest ja tunnetada, et need loomad on oma keskkonnas nemad ise – elavad koos oma perega ja hingavad meiega sama õhku seal, kus meie maailmad kohtuvad. Ma otsin aina midagi imeväärset ja sellepärast asun ma parimas paigas – suuresti

---

* USA 19. sajandi kirjaniku Herman Melville'i romaanis „Moby Dick” ründab hiiglaslik valge kašelott vaalapüügilaeva Pequod, mille kapten on Ahab. Kapteni ja vaala vahel valitseb isiklik vaen.

meredest kaetud planeedil, mis tiirleb kolmandal orbiidil ümber tähe, mis kannab nime Päike; paigas, kus imeline ei vääri märkamist ja heidetakse tihti lihtsalt kõrvale. Tean, et seda on raske uskuda. Lähme siiski edasi.

Mõned kilomeetrid seljataga, kus päike parasjagu taevasse kerkib, küütleavad järsud vulkaanilised kaljuseinad smaragdina. Iidne Kariibi mere saar, mida me praegu tunneme Dominicanana, on osa kaarjast vulkaaniliste saarte vööst, mis sulgeb Kariibi mere lääne poolt ja seisab idas vastu Atlandi ookeani. Dominica põhjapoolne naaber on Guadeloupe ja saare lõunaotsas lahutab väin seda Martinique'i saare mäetippudest. Nende saarte džunglisse mähitud nõlvad sukelduvad otse merelainetesse, mis näitab, et sügav ookean surub ennast tihedalt vastu neid maalappe.

Kašelotid asustavad laiemat ja түsedamat kihistust planeedil Maa kui ükskõik milline teine olend peale inimese. Nende levila hõlmab ookeani 60. põhjalaiuskraadidest kuni 60. lõunalaiuskraadideni ja veekihti pinnalt kuni pimedate ja külmade sügavikeni, kus valitseb purustav rõhk. (Emased ja noored püsivad enamasti 40. põhja- ning 40. lõunalaiuskraadide vahel.) Inimesed näevad neid aga harva. Nende meelispaigaks on avaookeani sügavad veed, nad hoiduvad enamasti mandritest eemale ja tulevad harva vette, mille sügavus jääb alla ühe kilomeetri, mistõttu leiab neid enamikust rannikutest kaugel eemal. Lisaks suudavad nad liikuda seitsekümmend ja rohkemgi kilomeetrit päevas, seega ligemale 40 000 kilomeetrit aastas. Nende rändav eluviis ja uuratult suur eluala – miljonid ja miljonid ruutkilomeetrid ühetaolist vetevälja – muudab nende uurimise peaaegu võimatuks. Dominica veed, kus kohe rannikul algab väga sügav vesi, kuuluvad aga tänase maailma parimaks paigaks, kus rannikul paiknevatel uurijatel on võimalus vaadelda ja jälgida kašelotte.

Shane, kes oli põhimõtteliselt piiritlenud ookeanis ruudu küljepikkusega kaksikümmend kilomeetrit, ütleb: „Me kavatsame uurida ühte suurimat ja raskemini tabatavat elusolendit Maal, kui nad sisenavad meie piiritletud ruutu ja väljuvad sealt.” Ta on kulutanud palju aega ja energiat selle julge ettevõtmise nimel. Läbikukkumine ei saa kõne allagi tulla – panused on nii tema kui vaalade jaoks liiga kõrged.

***

Kerge vihmakardin mässib meid endasse, kui jõuame esimesse peatuspaika. Tõsi, me oleme jahtimas leviaatanit, kuid mitte oma silmade abil. Vaevalt saadaks meid edu, kui tormaksime ringi ja otsiksime vaalafontääne, sest kašelotid veedavad igast tunnist umbes viiskümmend minutit vee all. Jahipidamisele pimedas ja külmas sügavikus, sadu ja sadu meetreid allpool lainetavat merepinda, ning sukeldumisele ja taas pinnale tõusmisele kulub rohkem kui 80 protsenti nende ajast. Seega, nii nagu vaalad, hakkame ka meie jahti pidama, kasutades vee suurepärasest omadust heli juhtida. Me hakkame kuulama.

Me peatume. Veekindel mikrofon, mida nimetatakse hüdrofoniks, lastakse üle paadiparda vette. Shane'i tudengid märgivad üles koordinaadid ja ilmastikuolud nii merepinnal kui atmosfääris. Mulle ulatatakse kõrvaklapid; me kuulame kordamööda kašelottide tekitatud klõksatsusi, mida saadab välja nende oma kajalood ehk sonar.

Merel delfiinidega kohtudes võivad kõlada vinguvad ja vilistavad helid: see on nende suhtlemine, kui nad püüavad kiirustades paadiga sammu pidada või ratsutada täävilainel. Delfiinide kõrgete helide allikas pole kajalood. Kajalood saadab välja klõksatsusi.

Kaua aega arvati, et kašelotid on tummad. Esimest korda kirjeldasid teadlased nende klõksutamist 1957. aastal.¹ *Vaalakütid* ei olnud kunagi kuulnud vaalade tekitatud helisid.

Polnud kuulnud minagi. Ma kuulen lainete loksumist. Mul kulub mõni hetk, et eristada mere tekitatud helidest midagi sügavamat. Ja siis ma kuulen hääli. Väga kõrgeid kriiksuvaid ja vilistavaid helisid. Need ei ole kuigi valjud. Shane ütleb, et need pärinevad tõenäoselt mustdelfiinidelt, keda me olime enne näinud suurte purjekate juures. Tõepoolest, nende hüüded kostavad kaugele. Tema arvates sarnaneb mustdelfiinide vilistamine elektroonilise heliga; väiksemate delfiinide häälitsemine kuulub rohkem hingeldavalt. Nagu väiksematel delfiinidel, kõlab ka mustdelfiinide suhtlemine vingatuste ja vilena, nende kajaloodi heli kostab aga klõksatuste voona, mis on vahel nii kiire, et meenutab suminat.

Kašeloti sonar, mida me otsime, kõlab *kliikk, kliikk, kliikk*. Ja seda me ei kuule. Erinevalt delfiinidest kasutavad kašelotid ka *subtlemiseks*

klõksuvaid helisid. Kogu nende helide tagavara koosneb klõksatus-
test – mõned kajaloodimiseks, mõned suhtlemiseks.

Meri on keerlev mosaiik liikuvatest hoovustest ja hooajaliselt muutu-
vatest temperatuurimustritest. Nii on pidevas liikumises ka avaookeani
elanikud, otsides endale kõige paremini sobiva temperatuuriga vett ja
peaasjalikult muidugi toitu. Nad elavad nagu nomaadid oma määratu
avaras ja sügavustesse ulatuvas kodus.

Rändur, kes liigub vahetult avamere pinna all, ei märka isegi väga
suuri vahemaid läbides kuigi olulisi muutusi, ent sukeldudes kas või
ainult kümne meetri sügavusele, kasvab veekihi rõhk kahekordseks.
Kahekümne meetri sügavuses on aga rõhk merepinnaga võrreldes
kolm korda suurem ja vesi neelab sügavuse kasvades sinu kehasoojust
ning sa hakkad supelriietes sukeldudes kiiresti külmetama ja veekihti
läbiv valgus kaotab värve ning muutub hämaruseks.

Nii ookean kui maismaa on kujundanud vaalad selliseks, nagu nad
on. Vaalad on selgroogsed, veelgi täpsemalt imetajad. Selgroogsed
arenesid ookeanis, imetajad arenesid kuival maal, ja siis naasid mõned
neist merre ning nendest said vaalad. Kalad pärandasid kõikidele
selgroogsetele põhimõtteliselt sarnase kehaehitusplaani, mis hõlmab
luustikku, elundeid, suuaparaati ja närvisüsteemi, vereringet, seedi-
mist ja palju muudki. Kui kalad töid selle ehitusplaani kuivale maale,
töötasid maa ja atmosfäär selle nimel, et muuta meie rudimentaarsed
jäsemed jalgadeks, millel sai kõndida, ja tiibadeks, mida sai len-
damiseks lehvitada, ning soomused sulgedeks ja karvastikuks.

Kui aga mõned imetajad läksid tagasi tõusu-mõõnatsooni ja suun-
dusid sealt uuesti vette, tuletas vesi neile meelde, et uimed-loivad on
kasulikumad. Vaala loibades avaldub arengulugu: need on lihtsalt
„labakindad”, mille sees on luud, mis vastavad nendele sõrmeluudele,
millega ma tipin seda teksti. Merre naasmine pärast miljonite aastate
pikkust katsetamist kuival maal oli vettesiirdujad pannud sõltuma
mitmetest uuendustest: kopsudest, sisemisest koldest (püsisooja-
susest) ja järeltulijate eest hoolitsemisest. Nende taassukeldumis-
varustuse hulka kuulus teravdunud intellekt ja kõrgelt arenenud

võimed sotsiaalseks läbikäimiseks. Need tunnused, mis olid arenenud elu jooksul kuival maal, pakkusid mereelanike jaoks vapustavat edu jahipidamisel. Merevee hapnikusisaldus jääb alla ühe protsendi ja nende loomade jaoks, kes hingavad lõpuste abil, nõuab hapniku hankimine suurt pingutust. Õhus on aga ligemale 20 protsenti hapnikku. Hoolimata uutest kohastumustest jäid vaalad ja delfiinid täielikult imetajateks, ükskõik kus nad siis ka olid, ja veelgi enam. Arukate ja võimekate suhtlejatena ahmised nad hapnikurikast õhku oma võimsate lihaste toitmiseks, nad olid nutikad ja piisavalt hapnikuga varustatud tippkiskjad, kes hoopis teisest tegelikkusest saabunudena oma saaki piirasid.

Meri pakkus tagasi pöördunud imetajatele kahte peamist eelist. Esimene: toit liikus suurtes parvedes. Avamere ääretuses elavate väikeste loomade jaoks on *ainsaks* turvalisuse tagatiseks koondumine hiigelparvedesse. Väikesed kalad ja kalmaarid ujuvad parvedes, mille suurus ületab kõiki kuivamaa loomaliike. Sellistes parvedes on tihti miljoneid isendeid. Teine eelis: vesi juhib heli paremini kui õhk. Ookeanivee läbipaistvus on parimal juhul sadakond meetrit. Päikesevalgus ei tungi isegi saja meetri sügavusele. Õhust ligikaudu kaheksasada korda tihedamas vees liigub aga heli väga hästi.

Jahti pidavad kašelotid tekitavad tiksuvaid helisid ligikaudu sagedusega kaks klikki sekundis, aja jooksul, mil suudate öelda: „Üks ja kaks ja ...” Sõna „klikk” kasutavad teadlased, kuid sõltuvalt vahemaast võib see kosta nagu ühtlane plöksumine, lähemalt kuulates nagu kastanjettide klöbin, hoopis lähedalt aga nagu raudkuulide kolksumine.

Üks põhjus, miks leviaataneid parasjagu seal pole, tuleneb sellest, et nad ei salli mustdelfine. Meil tuleb kašelottidele andeks anda, et nad käituvad nii, nagu oleks ookean üks ohtlik paik. Nad peavad mõõkvaalasad ohtlikuks, nad väldivad suurte delfiinide – grindade* ehk

---

* Grindad kuuluvad delfiinlaste hulka. Nad kasvavad kuni 6 m pikkuseks ja on süvaveesukeldujad nagu kašelotidki. Nad söövad kalmaare, teatud kalu ja kaheksajalgu. Neid on kutsutud ka geparddelfiinideks, sest nad suudavad väga kiiresti ujuda.

pilootvaalade – kiusamist ja suhtuvad ettevaatlikult mustdelfiinidesse, kes ahistavad noori kašelotte neid sabauimest hammustades, nähtavasti lihtsalt löbu pärast. Kašelottidele, kes on pigem arglikud ja hoolitsevad väga oma laste eest, see kuigi lõbus ei ole.

Shane uurib GPSi, et meie järgmist peatuskohta kindlaks teha. See jääb kolme kilomeetri kaugusele. Meie kuuldeseadmed suudavad kašeloti sonari plõksumist kindlaks teha vähemalt viie kilomeetri kauguselt. Seega paiknevad meie kuulamispaigad nii, et ei teki piirkondi, kus kuuldavust pole. Kui vaalad on kohal, siis me ka kuuleme neid. Kui neid ei ole, siis kõneleb vaikus enda eest.

Me teame vaaladest piisavalt, et kirjutada neist hulga raamatuid. Kuid me teame väga vähe sellest, mida elu neile kaasa toob, kuidas nad oma elu kogevad. Kašelotid ja küürvaalad, mõõkvaalad ja afaliinid*, eeldelfiinid ja veel mõned harvad delfiiniliigid on olnud uurijate püsiva tähelepanu all. Enamik vaala- ja delfiiniliikidest, kes elab oma märjas maailmas meie planeedi siniste veehorisontide vahel, on siiani meie jaoks enam-vähem täiesti tundmatud. Igal aastal avastavad teadlased mõne täiesti uue vaalaliigi.

Leviaatani lähedust on palju lihtsam ette kujutada kui saavutada. Mida kaugemale rannikust, seda rohkem ristlainetust ja niiskust ning ebamugavust. Merel ei ole mingit kohustust esitleda oma vaalasiid nii kergesti.

Shane Gero on aga ennast käima tõmmanud. Heas vormis ja sportlik, vetelpäästja kehaehitusega, lühikeste pruunide juuste ja hallikas-siniste silmadega, ühendab ta endas sümpaatset, avalat sõbralikkust avara uuriva vaimuga. Shane'i eesmärgiks on teada saada, kuidas õpivad nii isased kui emased kašelotid mõistma, kes nad on. Kuidas õpetavad kašelotid järglastele kõike seda, mis määrab nende identiteedi? Vastuse leidmine neile küsimustele paljastab, kuidas kašelotid arendavad välja oma tähelepanuväärse perekonnatunnetuse.

---

* Afaliinid on kolme meetri pikkuseks kasvavad delfiinlased, kellel on inglise keeles omapärane nimi – *bottlenose*, otsetõlkes pudelnina.

***

Teine kuulamispunkt oli vaikne. Kui me suundume kolmanda poole, peegeldab meri tugevat valguskuma, mis hajub igale poole laiali. Kauge Dominica saare valgus paneb kord särama, kord tuhmuma taevast katva pilvevaiba. Mööda merepinda liikudes tunneme, et libi-seme müsteeriumi kohal, mis ulatub väljapoole inimhõimude piire. Ja seal me oleme.

Meie tõttav paat peletab veest välja parve pääsukalu, kellest üks maandub paati. Ma imetlen tema suuri silmi, peegliläikelisi külgi ja indigokarva triipu seljal. Seejärel viskan kala tagasi vette.

Õige pea pärast pääsukalasad ilmuvad ei-tea-kust välja valged, sihvaka kehaga punasaba-troopikalinnud ja asuvad meid jälitama. Linnud *teavad*, et meie merd lõikav paat ehmatab õhku pääsukalu ja nad *said aru*, et see võib juhtuda, ning nad ootavad, et nende meeli täitev *ootus* saaks tõeks.

Me kõik oleme pettunud. Meie vaatame üles ja linnud vaatavad alla, ning ma mõtlen: „Miks te küll ei olnud siin viis minutit tagasi? Siis me hirmutasime neid hulga kaupa õhku.”

Kolmandale pealtkuulamispostile lähenedes satume keset saja ruut-meetrist hõljuvat kollakasrohelist meriadru vaipa. Me tõmbame sellest välja mingi plastiräbala. Väike parv kuldmakrelle – algul andsid nende saabumisest märku üksnes elektrisinised rinnauimed, mis liikusid sügaval pimedas meres – ilmub meie paadi juurde. Oma neonuimede ja peaaegu käsivarre pikkuse aerukujulise kehaga, mida katavad otsekui lapse värvitud sinised ja punased tähnid, võivad nad olla ühed kõige kaunimad kalad keset kalade maailma fantastilist värvikirevust.

Kolmandas peatuspunktis laseme oma hüdrofoni trossi otsas jälle meie planeeti ümbritsevasse märga vooderdusse. Ma kuulen läbi kõrva-klappide mootorit. Oodake. „See laevamootor teeb niisugust müra, et ma ...”

Shane arvab kuulvat väga nõrku plöksatusi. „Ma ei ole kindel ...” Nüüd suudame eristada vaevu tajutavaid elektrooniliselt kõlavaid

vilesid. Shane pole kindel, kes need on. Ma olen hämmeldunud, kui peeneks kõik läheb.

Siis aga on seal midagi muud. Läbi merelainete loksumise ja kaugelaeva mootorimüra, läbi vilistamise ... Klikid.

Kašeloti tekitatud klikid. Kuid plöksutada suudavad ka mõned delfiinid. Ja siis me näeme selgelt tuulepealses küljes delfiinikarja – nende kehad sädelevad, kui nad väikeste rühmadena laineharjadele ilmuvad.

Keda me kuulsime?

Shane kuulab pingsalt, kõrvaklapid peas, silmad suletud, üritades ookeani helide hulgast välja sõeluda klöksatusi. Helitausta puhastamiseks uputab ta vette „otsemikrofoni”. See on harjavarre otsa kinnitatud salatikauss, mille sisse on sätitud hüdrofon, improviseeritud kõrgtehnoloogiline naljanumber. Kauss varjutab mikrofoni eest helisid, mis tulevad mujalt kui sellest suunast, kuhu ta on sihitud. Harjavart pöörates saab kindlaks määrata heliallika suunda. Samamoodi oleks siis, kui me paneks vee all oma käe kõrvalestale toeks.

„Ligidal ei ole. See on kindel.”

Ma silmitsen kiltkivivärvi merd. See on udune, kurja ennustav, tuuline ja veeretab ristlaineid. Sünge.

Suunanud harjavarre mikrofoni samasse suunda, kaabuserv madalale vajunud, on kogu Shane'i tähelepanu koondunud kuulamisele ja ta ütleb vaikselt: „Jah. Võib-olla neli, võib-olla viis vaala ...” Ta peatub korra, enne kui hakkab salatikaussi uuesti pöörama. „Üks on kirdes. Enamik on meist lõunas.”

Me vaatame suures ootusärevuses lõunasse. Meri on seal karm. Me liigume veidi edasi ja saame läbimärjaks. Shane ei ole nõus tungima sellesse tuulisesse pritsmepilves lainete mäsusse.

Meie päevad on pühendatud vaaladele. Pühendatud vaalade leidmisele. Pühendatud vaalade määramisele. Ja need ebamäärased klikid, millega päev algab, lubavad meil jõuda lähemale ees ootavatele saladustele. Kusagil kaugel ja sügaval peavad jahti kašelotid, saadavad välja klöksatusi, et määrata, mis seal pimeduses ees on.

Leviaatan elab helide maailmas ja loob seda. Vaalad kuulevad pea-aegu kogu aeg delfiinide, teiste vaalade ja oma sugukondsete häälsusi.

Kui nad on sügaval vee all, saadavad nad pidevalt välja ja kuulavad kajaloodide sünnitatud klöksatusi.

Jacques Cousteau pani oma 1953. aastal ilmunud ja kuulsaks saanud raamatu pealkirjaks „Le monde du silence” („Vaikuse maailm”). See väljakutsuv võrdlus ei peegelda aga üldse tegelikkust. Meri kubiseb kutsetest ja vastustest. Seal on hoiatused. Ja tervitused. Ja armuhüüded. Ja oma suguvõsa viisid. Seal on mootorimüra, suruõhupüsside plaksatused ja igat liiki plõnksatused. Et vesi on kaheksasada korda tihedam kui õhk, siis liigub heli vees neli korda kiiremini kui atmosfääris, mis omakorda teeb vee suurepäraseks suhtluskeskkonnaks. Just seepärast on paljud loomad krevettidest vaaladeni arendanud võimekust saata vee kaudu teele oma kuuldavaid sõnumeid. Mõned krevetid, näiteks naksurkrevetid, ja tõenäoselt ka mõned delfiinid võivad kasutada helilainet uimastipüssina. Kuna vee tihedus varieerub suuresti sõltuvalt eri veekihtide temperatuurist ja soolsusest, on ookeanist saanud akustiline ülekandesüsteem, mis võimaldab õigesti häälestatud helilaineid panna peegelduma ühelt veekihilt teisele ja kanda nõnda heli kaugemale, just nagu raadioülekannete puhul saab raadiolaineid ülekandemastide abil kaugemale saata. Nii saavad sinivaalad ja finnvaalad ehk heeringavaalad tänu sellele oma ülimaldalaid häälitusi kõmistades olla kontaktis ja „rännata” üheskoos, hoolimata sellest, et neid lahutab sadu kilomeetreid. Ookean on kõike muud kui vaikne, see kubiseb kõikvõimalikest helidest ja teadetest.

Kašeloti sonarist välja paisatav heli on kõige *võimsam* suunatud helivoog, mida elusolend suudab tekitada. Selle tugevus on ümmarguselt 200 detsibelli, mis tõstab kašeloti sünnitatud helilained kõige võimsamate teadaolevate hulka. Vaalad koondavad energiavoo koonusekujuliselt enda ette. Meie seadmed suudavad seda registreerida vaala asukohast viie kilomeetri kauguselt igas suunas, mis tähendab, et vaal täidab piltlikult üteldes helilainetega vähemalt paarkümmend kuupkilomeetrit merevett, moodustades seega hiiglasliku helisfääri, mis on erakordne näide energia ülekandmisest nii suures ulatuses.

Need vaala sonari kliksatuslained on nii võimsad ja nii suure läbistujõuga, et vaal võib tõenäoselt näha ookeanis liikuvate objektide

siseehitust nagu röntgenis. Inimesed, kes laskuvad kašelottide läheduses vette, satuvad vahetevahel kiirete kuuldavate kliksatuste lainevihku, mida nad tajuvad vibratsioonina. Richard Ellis kirjutas orvuks jäänud ja kopsupõletikku põdeva kašelotinooruki kohta, kes oli väga nõrk ja kaldale ujunud: „Ta tekitas nii valjusid popsatusi, mis tõukasid minu kätt tema ninast eemale.”²

Kui me uuesti peatume, torkab Shane oma suunatava hüdrofoni uuesti vette ja annab otsekohe teada: „Mõned põhja pool.”

Meie kiirus kasvab. Tundub, nagu oleksime jahil.

Pärast mitmekilomeetrilist liikumist põhja poole me peatume. Ja seekord kuulen ma selgelt heli, mis meenutab sõrmeküünte aeglast ja ühtlast toksimist vastu jäika pinda.

Kašelotid. Loomulikult. Kuid lühidalt. Toksimine lõpeb. Miks? „Võib-olla nad tõusevad pinnale.”

Kui kašelotid lõpetavad jahi, lõpetavad nad ka oma sonarite plöksutamise ja alustavad lihtsalt pikka tõusu päikese poole, et uuendada oma õhuvarusid.

Shane on kindel, et arvestades seda, millal plöksutamine lõppes, näeme merepinnal vähemalt ühe vaala fontääni. Meid ümbritsev valgust heiastav mäslav ja vahuvöödilise meri peidab vaalasid.

Me vahime pingsalt silmade ees virvendavat laintemäsu, otsides märke läiklevatest fontäänidest. Paat kõigub. Meri rullib. Ookean on täis sädelust.

Kõrvaklapid annavad teada kirde poolt tulevatest kaugetest ja hääbuvatest klikkidest.

Shane ütleb: „Jahaa, just täna on nad eriti laiali hargnenud.”

Vaalad kuulevad aga üksteist kergesti. Nende jaoks tähendab see, kui nad oma perekonnaliikmeid kuulevad, „koosolemist”.

„Hüva,” teatab Shane. „Liigume kirdesse, üritame leida põhigrupi ja teha kindlaks, kes nad on.”

Shane oli nagu väike laps, kes püüab konnakulleseid väiksest tiigikesest või jälgib, kuidas röövikust saab liblikas. Juba kaheksa-aastaselt tahtis ta saada merebioloogiks. Kahekümneaastaselt nägi ta esimest korda metsikut vaala. Sellest vaatepildist vapustatuna saatis

ta meili kašelottide uurimise teerajajale Hal Whiteheadile. Järgnes mitu nädalat ootust. Vastust ei tulnud. Lõpuks Whitehead vastas ja Shane'i elu muutus.

Enne seda kui Shane ja Whitehead esimest korda neis vetes seilasid, räägiti Dominica kohta, et seal elutsevad omad, „alalised” kašelotid. Whitehead oli dokumenteerinud, et Vaikse ookeani kašelotid elavad nomaadielul. Teadlased polnud kunagi kohanud „paigal elavaid” kašelotte. Nii tema kui Shane olid vaalade paiksuse suhtes skeptilised.

Kuid juba esimeste seal veedetud tundide jooksul kohtasid nad vaalaperet, kelle nad nimetasid T-rühmaks. Hiljem kohtasid nad vaalu, kes said nimeks Seitsme rühm ja kellega nad veetsid koos järjest nelikümmend üks päeva, mis oli pretsedenditu. Õige pea kohtasid nad poolt tosinat muud vaalaperekonda. Selle lühikese aja jooksul, mil inimene oli uurinud neid müütilisi hiiglast, polnud mitte keegi pääsenud neile nii lähedale.

Nüüd andis ootamatu vaikus teada, et meist kirdesse jäänud vaalad tõusevad veepinnale. Nende jaoks vahetusid rõhk, temperatuur ja valgusolud drastiliselt, veres lahustunud gaasid tungisid uuesti nende kokku langenud kopsudesse, nad tõusid maailmast, mida me ei tunne, meie planeedi pinnale, mere pinnale. Sinna, kus me tunneme ühiselt kergust ja soojust ning jagame õhku, mida hingame.

Kapten Dave teatab: „Fontään!” ja Shane hüüab: „Jeeee!”

Ligikaudu kahesaja meetri kaugusel paiskub vilistava heli saatel õhku hall kobrutav, veidi vasakule kaldu võimas juga, mis pahvatab välja massiivsest peast, hiiglaslikust ookeanivett lõhestavast kiilust, mis moodustab kolmandiku kogu vaala pikkusest. Erinevalt teistest vaalaliikidest, kelle purskeava asub looma pealael, asub kašelottidel see ninamiku tipus, kus ootuspäraselt paiknevad tüüpilise imetaja ninasõõrmed. Lihaseline vall kontrollib selle kummalise, vasakule poole kaldu üksiku ninasõõrme avanemist ja sulgumist.

Niiske aur hajub meretuules laiali. Vaal hingab järjestikku mitu korda. Hingetõmme. Kulub kümme kuni kaksteist sekundit. Hingetõmme. Kulub minuteid, et puhastada ja uuesti hapnikuga laadida

tünnide kaupa verd. Kuna nende kopsud langevad meresügavuste rõhu käes kokku, ei saa kašlotid energiat otseselt kopsude kaudu, vaid lihastesse talletatud hapnikust.

Me liigume ettevaatlikult lähemale, et paremini näha. Kui me oleme ligemale viiekümne meetri kaugusel, suundub emavaal meie poole. Tema peanahk on pingul, nagu oleks see tumeda katte sisse mähitud. Ülejäänud keha on kortsuline, et vähendada veetakistust ujumisel ja keeriste teket. Tema silmad, millel pole vetesügavuses kuigi suurt kasutust, on suhteliselt väikesed. Tema keha suurus on kinnituseks, et tunniajane retk sügavikust pinnale ja siis jälle tagasi on talle igati jõukohane. Tema sonar tuleb toime kottpimedusega. Tema rasvakiht kaitseb külma vastu. Kõik tema äärmuslikud võimed on täiuslikud.

Ta purskab ja siis, uputades vette oma võimsa ninamiku ning painutades selga, annab ta märku oma peatsest lahkumisest päikesepaiste ja õhu käest, tõstes kõrgele üles oma laia musta sõukruvi. Pannes vee keema, tõukavad tema saba ja selle sünnitatud lainekeeris ta mere avatud sügavikku – sinna, võib-olla saja kehapiikkuse sügavusse, kus laiuvad jahiväljad.

„Mnjah,” ütleb Shane kõhklevalt. „Huvitav.”

Ja mida mina sellest ütlemisest saan: vaal on liiga suur, et teda vaadata. Sa saad korraga vaid tükid. Algul pea. Siis selg. Siis saba. Mitte kunagi kogu vaala korraga. Kord Roomas olles ütlesin oma naisele Patriciale: „Me oleme nüüd näinud Michelangelo maali Loojast. Milline võiks aga välja näha Looja enda maal loomisest?” Minu meelest on mul nüüd lihtsam vastata: see oleks neist vaaladest siin meres.

„Ta just fokuseeris oma sonari meie peale,” ütleb Shane ikka veel kuulates. „Nüüd ta sukeldub alla.” Fokuseeritud sonar kostab kiirete klikiridadena, niinimetatud klikirongidena, vahel kuni kuussada klikki sekundis, ja need kostavad meile nagu sumin.

Kapten Dave ütleb: „Ta nägi välja nagu teismeline, kas tead.”

„Ja-jah, polnud kuigi suur. Kuid ma arvan, et mitte see, keda me esimesena kuulsime.”

Selline asjatundlik oletuste tegemine keerleb tavaliselt selle ümber, et määrata, kellega on tegu.

Sellel hetkel jääb küsimus õhku. Kes? Millisest perekonnast?

Järsku purskab meist neljasaja meetri kaugusel üks teine vaal. See on emane ja liigub kindlalt valitud suunas – tume kogu, mis jätab enda taha vahutava jälje.

Me tõttame selle uue vaala poole. Iga kümne sekundi tagant või nii purskab ta välja lühikesi auravaid pahvakuid, et ennast puhastada ja värsket hapnikku varuda.

Meist vaevalt paadipikkuse kaugusel hüppab see ainult umbes nelja ja poole meetrine vaal järsku veest välja.

Shane röögatab: „*Käik kobe välja!*” Ema on siinsamas!”

Ma vaatan alla ja jahmun, nähes tohutu suure vaala tumedat nägu. Mul on raske aru saada, mida ma õieti vaatan.

„Ta magab vertikaalselt,” seletab Shane.

Nüüd ma saan aru: ema puhkab vees püstiasendis, nina ülespidi. Ma ei näe õieti tema saba; vaal on liiga pikk. See oli *tema* fontään, mis alguses meie tähelepanu köitis.

Kui kašelotid magavad, siis nad magavad vertikaalselt. „Nad oleksid nagu jäänud hulpima, et õhku hingata,” ütleb Shane. Vaalad hingavad tegelikult alati teadlikult, kunagi ei tee nad seda automaatselt.

Väike vaal sukeldub lühidalt ja mitte kuigi sügavale. Shane ütleb: „Noorukid sukelduvad alla ja nügivad ema nisade piirkonda, et tekitada piimavoolust. Nii me kirjeldame tavaliselt seda, kuidas nad poegade eest hoolitsevad.”

Piim on vaalapojade jaoks ema vedelas vormis; kasvav loomalaps sõltub täielikult oma ema piimast, mis muutub juues tema lihaks ja vereks ning luudeks, kõikideks kasvavateks ja pulseerivateks elundisüsteemideks. Enamik kašelotte kasvatab oma poega neli kuni viis aastat, enne kui toimub võõrutamine. Osa isegi palju kauem. Nendes vetes oli poeg kõige kauem olnud ema hoole all kaheksa aastat. Teadaolev rekord on aga kolmteist aastat. Emad ei jää tiineks enne, kui nad on eelmise lapse hoidmise lõpetanud. Need vaalad võivad elada ligemale kuuekümne viie aastaseks, kuid kõige vanemal teadaoleval tiinel emasloomal oli vanust neljakümne ühe aasta ringis.³

Poegade kasvatamise viis on eri perekondades erinev. Seitsme rühmas imetavad poegi ainult nende emad. J-rühmas on lubatud ühine poegade imetamine. T-rühmas aitas Tereka, kes polnud teadupärast kunagi järglasi saanud, hoolitseda kahe nooruki, Topi ja Turneri eest. „Vahetevahel imesid mõlemad korraga piima, üks ühelt, teine teiselt poolt,” meenutab Shane. „Kumbki oma nibu otsast. See on hämmastav.”

Kuidas see saab juhtuda? Miks?

„Niimoodi on see T-rühmas kombeks.”

Seitsme rühmas jäi kolmeaastane Digit* esialgu hoolitsusest ilma, kui ta takerdus mingitesse kalapüügivahenditesse, mis takistasid ta liikumist. Kui hiljem Digiti olukorraga lepidi, hakkas tema ema Fingers teda uuesti imetama. Nüüd, kuue aasta vanuselt, vedas Digit ikka seda tráni järel, kuid ema hoolitses kogu aeg tema eest.

Kašelottide jaoks on perekond kõik. Kui Shane algusaegadel siin oli, meeldis vaalade grupid, mille ta oli nimetanud Seitsme rühmaks, veeta aega koos perekonnaga, keda kutsuti Kõögiriistadeks**. Kõögiriistade noorepoolne emane, keda kutsuti Purgiavajaks, armastas sellel ajal mängida Seitsme rühma noortega, kelle nimed olid Tweak*** ja Enigma****. Sellest ajast peale, kui Digit ennast sisse mässis, püsisid need kaks perekonda koos, nagu oleksid nad olnud üks. Kas see oli sellepärast, et nad tajusid Digiti vaevusi? (Tross, mis oli mähkunud ümber Digiti sabajuure, löikus vaala kasvades tema keha sisse ning võis edaspidi saada surmavaks. Digit aga liikus ikka veel nii kiiresti, et inimeste päästeaktsioonid olid võimatud.)

Perekondasid, kes tunnevad vastastikust sümpaatiat, nimetatakse sidusrühmadeks. Selline määratlus on laenatud elevantuurijatelt ja tähistab perekondasid, kes on omavahel head sõbrad. Tegelikult meenutabki kašelottide karja sotsiaalne ülesehitus palju rohkem elevantikarja kui teiste vaalade oma. Sarnaseid jooni on palju: püsiv ja kindel emaste

* Eesti keeles Sõrm, Varvas või Number.

** Inglise keeles *Utensils*.

*** Eesti keeles Näpistus.

**** Eesti keeles Mõistatus.

ning neist sõltuvate järglaste kooslus; noorte, suguliselt küpsete isaste rühmad (nõndanimetatud kosilasgrupid), kes lükkavad paaritumist aastateks edasi, selle asemel et asuda võitlusse hiiglaslike vanade isastega; silmatorkav suurusevahe emaste ja täiskasvanud isaste vahel; suurim aju nende elukeskkonnas; isegi elevandiluud meenutavad hambad. Emased elevandid ja kašelotid saavad suguküpseks varases teismeliseas. Mõlema liigi emased jäävad oma sünniperekonnaga kokku elu lõpuni ja toovad seal ilmale ka oma järglased. Isased elevandid lahkuvad oma ema juurest noorukieas. Kašelottidega on sama lugu. Mõnikord lähevad kašelotid oma perekonna juurest mõneks tunniks või päevaks teise karjaga koos rändama, siis aga löövad lahku ja tulevad tagasi. Ka elevandid käituvad samamoodi. Ma olen vaadelnud elevandikarjasiid, kes näivad olevat suur ühine rühm, millel on vahel sadu liikmeid. Õhtuti aga löövad palju väiksemad rühmad sellest lahku. Need perekonnad siirduvad mägedesse, paikadesse, kus nad veedavad öö. Kui need perekonnad taas kokku sulavad, siis on väga raske tabada, kes on kes. Elevandid aga teavad, kes nad on, sama kindlalt nagu sina tunnend oma perekonna ära ka keset suurt rahvamurdu.

Vaalad võivad merepinnal püsida mõne minuti või laiselda seal veidi pikemalt. Täiskasvanud kašelottide aeg kulub tavaliselt pikkadele sukeldumistele, et otsida ja leida meresügavusest toitu, mis vahelduvad enam-vähem kümneminutiliste hingamispeatustega merepinnal, kui midagi muud vahele ei tule. „Ükskord otsustasid nad mõneks ajaks ennast lõdvaks lasta,” ütleb Shane, „lihtsalt puhata mõned tunnid merepinnal ja omavahel suhelda.”

Noor vaal otsustab sukelduda. Tavaliselt ei käitu noored niimoodi, kuid ...

„Koodid!” hüüab Shane.

Kõrvaklappidest kostavad lühikesed klõksupahvakud. „Koodid” ei tähenda vaala sonari ühtlast tiksumist. Koodid on nagu erinevad rütmilised mustrid, nagu lihtsad morsesõnumid, mis koosnevad kolmest kuni neljakümne klikini.⁴ Need on kašeloti signaalid iseenda kohta. Enda kuuluvuse väljendus. Saates välja oma isikuandmeid, annavad

nad teada, et on seal, ja teevad teiste signaale vastu võttes kindlaks ka selle, kes vaaladest on lähistel. Kui nad leiavad mõne rühma, võivad nad selle liikmetega tutvust sobitada või hoopis eemale hoida.

Vaalad toovad tihti peale oma „koodi” kuuldavale, kui olukord muutub, näiteks kui nad kavatsevad pinnale tõusta või on sukeldumas, aga ka perekonna teisi liikmeid tervitades ja märguandeks, et läheduses on isane või on avastatud mõni kiskja. Kašelotiuurimise alusepanija Hal Whitehead oli esimene tunnistaja vaala sünnituse juures ja ta kirjutas: „Sünnituse ajal paisati eetrisse eriti suurel hulgal oma koode.”⁵

Kõrvaklappides on kuulda kaugete sonarite tiksumist ja sealt samast lähedusest pärinevaid valjusid plaksuvaid „koode”. Nii valjusid, et tundub, nagu keegi plaksutaks otse mu kõrva juures. Tegelikult mõtlesin ma pärast seda, kui olin kõrvaklapid pähe pannud, et kapten Dave taob käsi kokku otse mu selja taga, et mind segadusse ajada. Mind hämmastab vaalade suhtlemise selgus ja heli tugevus. See kõlab nagu: „Üks. Kaks. Kolm-neli-viis.”

Mitte keegi ei mõista täielikult informatsiooni, mis on kodeeritud neisse helimustritesse. Välja arvatud muidugi vaalad ise.

Emad, kes oli enne maganud, vahetab nüüd teateid ühe teise vaalaga. Küsimused ja vastused käivad edasi-tagasi. Üks ütleb: „Ma olen siin.” „Ja mina olen siin,” teatab teine. Omade jutuajamine. Paistab, et nooruk on samal ajal läinud tervitama kedagi, kes just saabus.

Nüüd aga ilmub vaalaema juurde veel üks täiskasvanud emane. Kolm vaala jäävad puhkama, hingates külg külje kõrval. Kõige noorem on paremal pool ja kõige suurem vasakul. Ma tajun nende sügavat kergendust pärast rasket pingutust. Iga jõuline väljahingamine saadab meretuulde hõljuma laiaili hajuvaid vikerkaari.

Kaks suuremat vaala libisevad allapoole, et sättida ennast puhkama vertikaalasendisse. Mõne minuti pärast hakkab aga väike vaal oma sabauimega veepinda peksma, tuues kuuldavale plahvatuslikke plartsatusi. Isegi väikesel vaalal on suur ja jõuline sabauim. Paistab, et nooruk soovib mingit hoogsamat tegevust. Me loeme kokku kakskümmend üks lööki vastu vett.

„Näib, et ta tahab ema üles äratada,” naerab Shane.

Vahepeal on Shane kuulnud kahte ülejäänud vaala, kes oleks nagu

kuhugi kaugustesse kadunud. Nad on jäänud vaikseks.

Mõni hetk hiljem sööstab aga üks vaal meist umbes kolmesaja meetri kaugusel veest välja, hoides hüppe ajal selga veidi kaardus. Ja kui ta valju prahvatusega tagasi kukub, siis paistab, et ta lööb meelega oma pead vastu merepinda, et saavutada maksimaalset efekti. Sekund hiljem hüppab ta uuesti üles, löuad laiali, vesi voolamas mõlemast suunurgast alla. Vaatepilt, mida võib elus näha vaid korra, salvestub otsekohe mu mällu. Vaal sukeldub allapoole, pöörab uuesti valguse poole ja paneb siis oma laia sabauime tööle sellise jõuga, et tema hiigelkeha lendab mere kohale õhku. Neli järgnevat sööstu hämmastavad meid oma massiivse jõulisusega.

Tema nimi on Jocasta. Vaalade sabauime servad on silmatorkavalt ebakorrapärased. Nendel võib leida kriimustusi, torkehaavu ja hammustusjälgi – arvatavasti haide või mustdelfiinide töö. Sellised kahjustused ja rebendid paranevad, kuid keha ei taastu oma endisel kujul. Nende haavaarmide paiknemine iga vaala kehal on piisavalt ainulaadne, et sobida isendi tuvastamiseks. Jocastal on kaks lainelise servaga armi. Need vaalad tema ümber kuuluvad tema perekonda, J-perekonda.